

УДК 316.356.2 (477.62)

Панчук Г.М.

Шлюбність на Донеччині у 1959–1989 рр.

Протягом тривалого періоду люди в цивілізованому суспільстві найдоцільнішою формою співжиття чоловіків та жінок обрали сім'ю. Вона є основою суспільства, забезпечує реалізацію багатьох потреб її творців: господарсько-побутових, психологічних, інтимних. Основна ж функція сім'ї – продовження роду людського через народження, виховання, підготовку до самостійного життя дітей.

Сім'я створюється внаслідок здійснення специфічної процедури – укладення шлюбу. Це може бути угода чоловіка та жінки про спільне проживання, схвалене відповідною релігійною чи державною установою або навіть і без такого оформлення. У даній статті мова йтиме про шлюб як документально оформлені відносини чоловіків та жінок. Вони становлять основну частину шлюбів (понад 90%), і тільки вони піддаються статистичному обстеженню щодо чисельності, складу, функціонування.

Проблеми сімейних відносин інтенсивно висвітлюються на сторінках газет та журналів. Нині суспільство стурбоване зростанням розлучень, малодітністю родин, сирітством дітей, їх безбатьківщиною. Зацікавленість цими проблемами обумовлене не тільки бажанням зрозуміти суспільні явища, а і прагненням допомогти сім'ї зберегти своє дійсне призначення.

Як складне соціальне явище, шлюб досліджується різними суспільними науками. Наприклад, економіка розглядає господарську функцію сім'ї. Соціологія аналізує її як суспільний інститут. Юридичні науки займаються шлюбними відносинами як об'єктом права. Демографія досліджує закономірності поновлення населення, сім'я вивчається як осередок поновлення покоління. Ця наука уточнює, як часто і в якому віці укладаються шлюби, скільки дітей народжується в сім'ї, а також досліджує фактори розлучень. Історія вивчає її в історичному розвитку в залежності від суспільних процесів. Такі історичні події, як Жовтневий переворот 1917 р., колективізація, масове переміщення людей до міста у зв'язку з індустріалізацією, Друга світова війна та участь в ній СРСР безумовно вплинули на стан населення, на його статеву та вікову структуру, обумовили зміни в розміщенні населення, глибоко втрутилися в

демографічні процеси. Ці події змінили ставлення людей до шлюбу, чисельності сімей та їх складу.

Отже, шлюб – це акт, що стверджує створення сім'ї, яка створює умови для поповнення населення та його виховання. Шлюб, в загальному вигляді, – документально оформлені відносини чоловіка та жінки, пов'язаних спільним побутом і кінцевою метою шлюбу – продовження роду, тобто народження та виховання дітей. У створеній внаслідок шлюбу сім'ї починається життя дитини, набуваються життєві навички, формуються перші уявлення про навколишній світ.

Дослідженню цих проблем присвячені праці В.С.Стешенко [1], В.П.Чухна [2]. Ними розкриті причини змін у шлюбному стані населення за роками. Зокрема, В.С.Стешенко простежує сім'ю в післявоєнний період у містах України. Автор розкриває фактори, які впливають на шлюбний склад населення. Робота В.П.Чухна взагалі становить соціологічний огляд такого суспільного явища, яким є сім'я. Історичні ж аспекти проблеми взагалі розкриті недостатньо. Зокрема, поза увагою дослідників залишилися бурхливі процеси в Донбасі, що і обумовило зосередження уваги на проблемі шлюбності, сім'ї в Донецькій області. Для вивчення обрано період 1959-1989 рр., коли відбувся інтенсивний процес формування людності в регіоні у зв'язку з широким промисловим будівництвом. Цей період обмежений загальними переписами населення, опрацювання наслідків яких склало основну джерельну базу дослідження. У ньому передбачається вивчення зміни динаміки шлюбів, а також розгляд чисельності і складу сімей у Донецькій області.

Динаміку шлюбів розглянемо за таблицею. З неї видно, що протягом досліджуваного періоду чисельність населення області зросла на 24%. Але кількість шлюбів зменшилась. У 1989 р. вона склала 81,7% від рівня 1959 р. Очевидно, це наслідок постаріння населення, а також прояву негативного ставлення до ошлюблення. Знизилась також шлюбність у розрахунку на тисячу чоловік населення, від 14,1 до 9,3, тобто на 34 %.

Сім'ї бувають різними: "повна", що складається з подружжя, їх дітей; "неповна" – з матері-одиначки, одинокого чоловіка. На кількість повних сімей негативно впливає число розлучень. Таблиця показує, що в 1959 році їх було 14,3% від числа шлюбів, а в 1989 році розлучення склали 50,7%, ріст розлучень склав 354,5%. Які причини такого зростання розлучень?

Після війни поступово поповнювалась

чисельність населення, нормалізувалась диспропорція статей, відбувалось зростання числа шлюбів. Особливо інтенсивно процеси проходили на Донеччині. Сюди прибули на відбудову зруйнованого господарства тисячі юнаків та дівчат, які створювали сім'ї, народжували дітей. Та ця тенденція не була стійкою. У 60-х рр. вона уповільнилась. Знижувалась шлюбність через захоплення молоді навчанням, відкладання укладення шлюбу до завершення навчальних закладів, через службу юнаків в армії, міграцію населення до інших регіонів СРСР, куди їхали молоді за заробітками. Шлюбність знизилась у всіх вікових групах через підвищення віку вступу до шлюбу, післявоєнної диспропорції статей.

В цілому, за час між переписами 1959-1989 років кількість сімей збільшилась. Сімейні склали більшу частину населення, але розмір родин ставав все меншим. До того ж, залишилось багато жінок, чоловіки яких загинули на війні, збільшилась кількість вдів. Зросла чисельність невеликих сімей (з 2-3 осіб) і зменшились великі сім'ї (5 і більше душ). В міських поселеннях частіше зустрічаються сім'ї з 3 чоловік. В селах до війни сім'ї склалися з 3-5 осіб, а у 1989 р. – з двох, що пов'язано з від'їздом молодих із села, міграцією населення за межі області, постарінням суспільства. Але великі сім'ї (7 і більше) в селі зустрічаються частіше.

Чому зменшується чисельність сімей? З роками зникла потреба жити великими родинами. Молоді, уклавши шлюб, відходили від батьків. Таке явище спостерігалось як в місті, так і на селі. Зникла потреба у великому господарстві, яке потребує праці великої родини. Слід відмітити, що змінилися і самі моральні, психологічні погляди людини. Навіть у забезпечених сім'ях не схильні до раннього шлюбу чи до народження великої кількості дітей.

Проблеми побуту – одна з причин зниження шлюбності. З розвитком науки і техніки життя стає бурхливішим, людина – більше зайнятою. Крім цього, чисельність студентів, які відкладають шлюб до закінчення навчання, значно збільшилась. Багато людей відклали створення сімей до знаходження свого місця у житті, траплялось, що зовсім залишались поза шлюбом. Побутові умови (особливо в містах) поступово покращувались. Відкривались пральні, їдальні, і чоловіки могли прожити неодруженими. Жінка ставала емансипованою. Вона могла себе забезпечити, уникала створення сім'ї.

У 70-х рр. співвідношення статей нормалізується, середній вік вступу до шлюбу знижується. У 80-х рр.

омолодження шлюбності припинилось, збільшилась кількість розлучених жінок, зростав рівень позашлюбної народжуваності. На це явище вплинули і емансипація жінок, і постаріння суспільства, моральний його занепад.

Спробуємо розглянути фактори, які впливали на шлюбність населення Донецької області між переписами 1959-1989 рр. На початку 70-х років чисельність шлюбів почала зростати. Внаслідок омолодження шлюбів заміжніх жінок до 24 років стає більше. В першій половині 80-х рр. тенденція омолодження шлюбності припинилась, збільшилась кількість розлучених. Щодо чоловіків, то з 1968 року вступив в силу новий Закон про військову повинність. Він знизив вік прийому до війська, отже, і повернення з армії. Таким чином, середній шлюбний вік знизився, а чисельність шлюбів збільшилась.

Донецька область – багатонаціональний регіон. Тому для нього характерні етнічно змішані сім'ї. З 1959 року число різнонаціональних сімей в містах і селах збільшувалось. Такі шлюби частіше укладали представники народів, близьких культурою та побутом. Більше половини змішаних сімей – українсько-російські, білорусько-російські, білорусько-українські. Змішані шлюби спостерігались і у греків, яких у Донецькій області більше, ніж в інших областях України. Але є такі етнічні групи, які не схильні до змішаних шлюбів (євреї, цигани). Можливо, це пов'язано з релігійними поглядами.

Внаслідок зменшення смертності серед людей похилого віку збільшилась тривалість шлюбу. Дорослі діти, створивши сім'ю, прагнуть жити окремо від батьків, не втрачаючи з ними зв'язку. Тому час спільного життя батьків і дітей став коротшим. Проблема батьків похилого віку не має демографічного значення, але соціальне значення її велике. Зустрічались випадки, коли діти забували своїх батьків, і останні роки старі мусили доживати в будинках для людей похилого віку. Хто винний? Самі батьки, бо не змогли виховати своїх дітей. Суспільство, яке забирало у батька і матері дитину, а саму її передоручало дитячим садкам, школам, а то і зовсім випроводжувало в інтернати? Малюки виростали поза сім'єю, у них не формувались навички сімейної поведінки. Можливо, це явище вплинуло і на ріст чисельності розлучень. Уклавши шлюб, хлопці та дівчата не могли будувати свої взаємовідносини один з одним, навіть з власними дітьми. Багато сімей вважали, що вихованням повинна займатись школа. Безперечно, роль

Шлюбність в Донецькій області за 1959-1989 роки [3]

Роки	Кількість жителів в області, тис. чол.	Кількість шлюбів		Кількість розлучень		% розлучень до кількості шлюбів
		Всього	На 1 тис. насел.	Всього	На 1 тис. насел.	
1959	4302,0	66684	12,1	8680	2	14,3
1970	4907,9	48309	9,8	18248	3,7	37,8
1979	5171,8	58341	11,3	25559	4,9	43,8
1989	5335,7	49605	9,3	25178	4,7	50,7
1989 в % до 1959	124,0	81,7	65,9	290,0	235,0	354,5

колективного виховання велика, але "яблуко від яблуні далеко не падає", і кожна людина повторює своїх батьків. Виходить, що батькам треба дати більше можливостей виховувати своїх дітей, показати приклад спілкування в сім'ї. Кожна релігія освячує шлюб. Безвір'я, яке насаджувалося компартією, керівництвом країни протягом кількох десятиліть, також негативно вплинуло на сім'ю.

Отже, для покращання шлюбності населення і для зменшення кількості розлучень треба, очевидно, повернути дитину в сім'ю, приділити увагу її вихованню. Сім'я – це коріння кожної людини, і вона повинна жити сім'єю.

Література

1. Стешенко В.С. Теоретичні проблеми поповнення населення: Дис. ... докт. екон. наук: 08.00.18. – К., 1994. – 347 с.
2. Чухно В.П. Общество и семья: вчера, сегодня, завтра. – Донецк, 1990. – 232 с.
3. Таблица складена за такими матеріалами: Поточний архів Донецького обласного статистичного управління: Динамічні ряди основних показників розвитку народного господарства; Население Донецкой области (по данным Всесоюзной переписи населения 1989 г.) / Статистический бюллетень Донецк, 1991.- С.3-8.